

Zeitschrift: Il glogn : calender dil pievel : annalas per historia, litteratura e cultura romontscha
Band: 7 (1933)
Artikel: P. Placi a Spescha : pader e pastur
Autor: Sialm. G.B.
DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-881272>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. [Siehe Rechtliche Hinweise.](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. [Voir Informations légales.](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. [See Legal notice.](#)

Download PDF: 14.03.2025

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

P. Placi a Spescha, pader e pastur.

Cun quei tetel eis ei gia dau la directiva. Questa pintga lavur vul buca esser in derschader ni truader. Cun tutta ruasseivladad vi jeu sespruar ded esser objectivs e skizzar in sempel maletg de P. Placi a Spescha sco pader e pastur. Jeu vi discuorer in tec libramein e vegnel a prender, mond per questa via, quei ch'jeu anflel per convegient seregurdond dils lecturs e las lecturas de quest calender. Ins sa pia considerar questa pintga contribuziun per in pèr notizias e remarcas, notizias che ni vulan esser ni ein ina lavur completa ni finida, sco ei fa era buca basegns.

Sper tut igl auter che vegn detg en quest calender sur P. Placi a Spescha, sa ei esser d'engrau ed era interessant de vegnir pli enconuschents cun siu patertgar ed operar en caussa dil salit dellas olmas. Aschia vegn il maletg general, igl intent de quest calender pli complets. Enconuschents e reconuschius eis el oravontut perquei ch'el ha perscrutau cun success la natira de nossas muntognas, descret l' uiara de siu temps (uiara dils Franzos!) en nossa tiara, perquei ch'el ha schau anavos bein enqual interessanta idea ariguard cultura e sociologia, perquei ch'el ha era merets visavi a nossa mumma Romontscha. Enconuschents eis el pervia de sia curiosa disciplina visavi la s. Baselgia.

* * *

P. Placi ha fatg profess cun 22 onns, ils 3 d'october 1774. Siu noviziat ei curdaus en in temps che la venerabla claustra haveva de far atras ina de sias grevas uras. La congregaziun svizzer a dils paders benedictins ha stuiu vegnir en agid. Ils religius ein vegni reparti sin differentas claustras. P. Placi ei vegnius termess a Nossadunaun, nua ch'el ha fatg ses studis en sis onns, da 1776-1782, sut il professor P. Adelricus Kümin de Wollerau, che doceva teologia e filosofia. Leu ha el survegniu las benedictiuns, ordinaziun sacerdotala, ils 25 de matg 1782, probabel dal nunzi sez. Lu eis el turnaus a Mustér. Gl'emprem eis el vegnius engaschaus pil hospeszi s. Gion a Medel. Ils onns 1801 e 1802 er' el a Rumein. Da 1804—1814 eis el staus sillas parvendas dellas caplanias a Sumvitg, Rabius, Val, Pleif, Cavardiras, Selva e Sedrun. Naven da 1814—1817 eis el puspei staus sut tetg claustral; cun 1817 tochen il di de sia mort, ils 14 d' uost 1833, ha el funzionau sco caplon a Trun, siu liug nativ. Leu ha el era anflau siu davos ruaus, numnadamein ella baselgia parochiala.

* * *

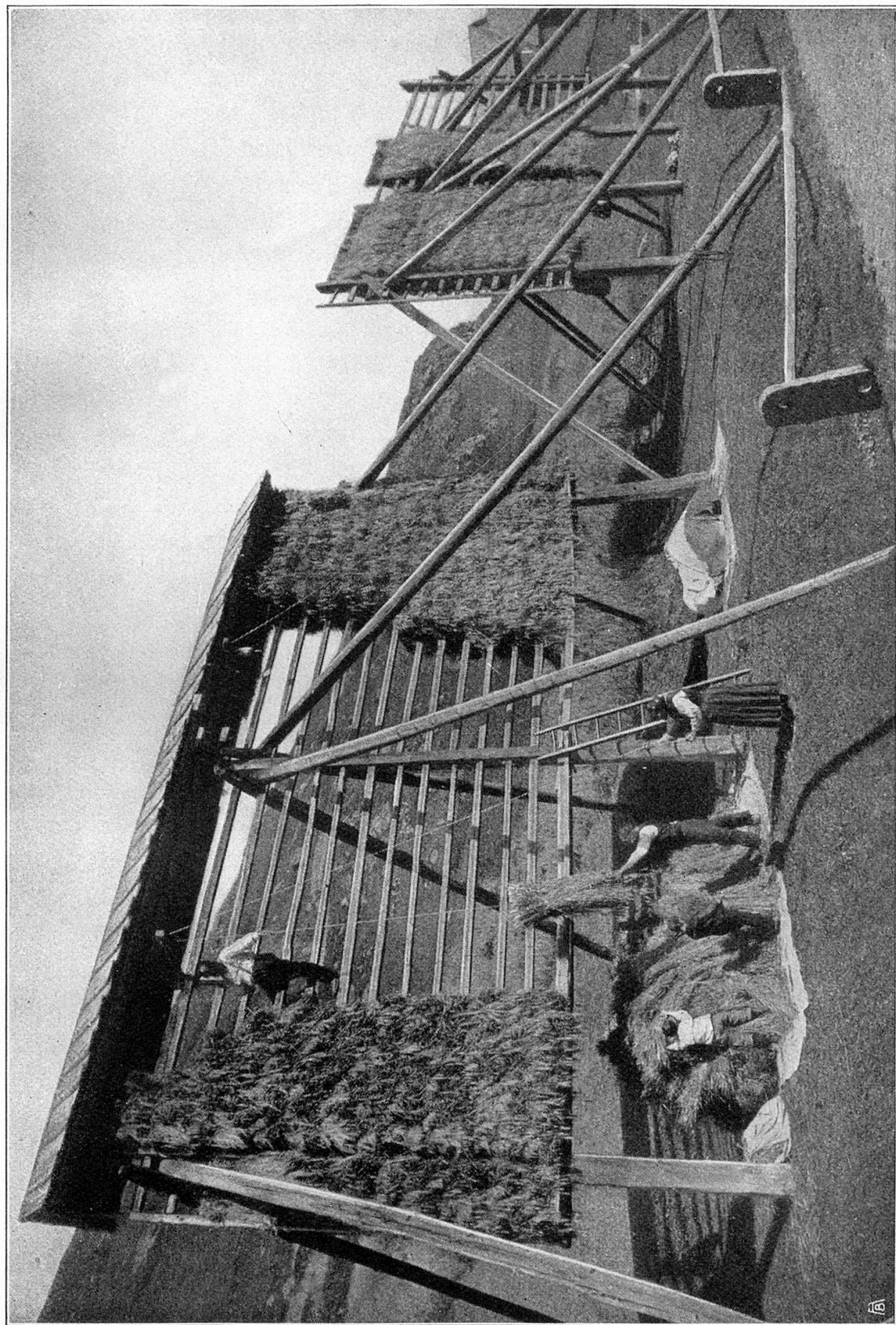

Foto. Dr. P. K. Hager.

Ilis chishnès de Tschamut.

(1650 m. s. m.) Exact sco dal temps de P. Pl. a Spescha.

Ei po parer curios, che P. Placi ei vivius empau en claustra ed empau ord claustra; ei croda era si ch'el ei staus sin tontas parvendas, e ch'el, igl um sco el era, ha giu de funzionar mo en simplas caplanias. P. Adalgott Schumacher numna quei temps de sias midadas „in tec malruasseivel“ e di ch'el haigi giu sia veta de batter cun bia malemperneivladads buca dil tut senza atgna cuolpa. Quei ei bein ina fetg migeivla sentenza. Ussa sch'el era buca dil tut senza atgna cuolpa, eis ei clar, ch'ei sto tucar P. Placi empau cuolpa, e gl'auter empau vegn ad esser la part ded enzatgei ni enzatgi auter. Sch'ins sa crer a ses plaid, sco nus lein supponer, sche ston ins seperschuader ch'ei seigi aschia, legend atras la brev ch'el ha giu scret ed adressau al rev. sigr. canoni e decan Dr. Steinhauser a Rueun. Schebi che pareris, sentenzias ed opiniuns en atgna caussa ein fetg subjectiv, vegn'ins tuttina forsa ad astgar applicar era cheu il proverb, che mo in tizun fetschi buca fiug. Denton, d'enza-nua vegn il fiug. El fuva in um cun character aviert. Sia lieunga haveva el finfatg per far enconuschents ses patratgs, buca per zuppar vi els; ei dat num-nadamein era glied ch'ei en quei grau sco'ls Franzos; da lezs eis ei enconuschent ch'els scrivan buca sco els tschontschan. Mender eis ei cur ch'in carstgaun tschontscha buca sco el patratga. Perquei che P. Placi era aschi aviarts, ha el anflau sia buna purziun opposiziun e — persecuziun. Cheutras ha el denton era tradiu sias ideas in tec „libras“ che buglievan en siu intern, ideas razionalistas ch'ins capescha mo considerond la mentalitad ed influenza de siu temps, e risguardond siu character: ina ferma voluntad e carezia per libertad ed independenza. Che quellas ideas — memia zun libras — stuevan schendrar differenzas e beinenqual malemperneivladad, ei clar, ton pli clar, ch'ei setractava dad ina veta monastica. Jeu saiel abstrahar da sias specialissimas ideas davart la disciplina della s. Baselgia, caussas che han negin senn per quest calender. Perquei mond' jeu suro lezzas e viel sulettamein remarcar, sco igl ei mia perschuasiun, ch'ord quellas ideas plidava buca ton siu agen vuler, plitost siu spért d'opposiziun, dirigius mo sulettamein dalla raschun e sia ferma voluntad per la cara, cara libra libertad. —

* * *

Carezia per la claustra.

Malgrad ch'el ha giu per part schliatas relaziuns culla claustra, cun e senza cuolpa, san ins tuttina constattar bia ovras che dattan perdetga de sia attaschada carezia per la claustra.

Sco noviz ha el stuiu bandunar la claustra e far ses studis a Nossadun-naun. Quei comiau ha custau bia larmas als conventuals ed era ad el.

Dall'entschatta enneu ha el rimnau ina admirabla collecziun de cristallas, che formavan in custeivel scazi della claustra. Per spindrar la claustra il temps dell'uiara ha el dau vi quella collecziun, che haveva ina valetta de duamelli marengins. P. Placi scriva sez en sia brev al decan Dr. Steinhauser: „P Anselm ed jeu essan stai a Cuera per dustar la cassaziun della

claustra, ed era per dar satisfacziun de 20 000 fl. restonza de contribaziun. Havend el dau en per divers lungatgs silmeins ver treis memorials, e quels nuota haver fritgau, hai jeu, sefidond sin Diu, dau en a sigr. general Massena 'gl onn 1799 il davos memorial, consignond quel a sigr. adjutant Reinwald ed obteniu la subsistenza della claustra ed entras haver dau miu cabinet natural e porschiu mes manuscrets ad el, lavau giu ils 20 000 flurins e survegniu il revers de cuntentientscha.“ Cun P. Anselm ha el pia pudiu urbir ora ch' ils beins della claustra ein buca vegni midai en proprietad nazionala. El ha pudiu effectuar ch'igl avat e dus paders ein vegni strihai giud la gliesta deportativa dils Franzos. Cul medem pader ha el fatg in secund viadi a Cuera per tgisar la mulestas dil commissari franzos. Avon che ir a Cuera per la tiarza ga ha el dau cun tut quita las necessarias ordras davart magazin de victualias, economia, archiv, e biblioteca. Per spindrar la claustra ed il pievel della Surselva ha el combattiu la planisada revolta dil pievel encunter ils franzos. Per quei intent ha el quasi riscau sia veta. Mo alla tschocca forza ded ina lavina po in carstgaun buca far resistenza.

Essend la claustra berschada, eis el ius cun prighel de veta da Glion a Mustér per rugalar las pli necessarias caussas della claustra; pertgei ils religios fuvan buca leu. Sut grevas relaziuns ha el funzionau vinavon sco econom. —

Avon igl austriac Modena ha el defendiu cun curascha sia posiziun en caussa politica. Igl ei e resta ina vergugna, co el ei vegnius tgisaus faulsa-mein e tradius als Austriacs. Fetg interessant, co in carstgaun sa daventar ina unfrenda de carstgauns che creian mal. Fagend in priedi a Puzastg silla fiasta della Dedicaziun-baselgia ils 24 d' uost 1799, eis el sesurvius dil text: „Buca sefidei de precis e carstgauns, en ils quals igl ei buca salit!“ (Ps. 145, 2-5.) Ses adversaris han mess ora siu priedi aschia, ch' el haigi maniau ils Austriacs e lu denunziou el. Maniau havev' el sco el haveva perdegau, de buca sefidar sin carstgauns, sunder sin Diu e ses sogns! Basta, el ei vegnius deportaus ad Innsbruck en ina claustra, naturalmein buca el sulet. Havend che muncava las scartiras, ha el giu grondas difficultads de saver far messa ed autras funcziuns sacerdotals. Denton han ils paders de leu tractau el cun tutta curtesia ed aschia ei il marcau ded Innsbruck daventaus cars ad el, in liug de buna regurdientscha. Mo tuttina schava el encrescher per sia claustra. Vegnend anavos en sia patria, havess el saviu daventar plevon de Termin sut Cuera, mo el ha buca acceptau quella honur, perquei ch' el turnava memia bugen anavos en sia claustra.

Sche sia relaziun culla claustra ei dapi quei temps daventada meins favoreivla e buca adina dil pli ludeivla, sche pon ins capir empau dad ina vart e da l' altra. Ins astga denton buca emblidar, che P. Placi era in original ed ha era giu differenzas cul pievel ellas differentas pleivs, nua ch' el ha operau. Cheutras ha el caschunau a siu avat bein enqual crusch, forsa buca las pli pintgas pervia de sias ideas razionalistas. Sch' ei deva enqual

ordinaziun buca dil tut beinvegnida, sche ston ins seregurdar della greva responsablidad ch'in superiur ha era visavi la regla della veta e disciplina monastica. Sco bab eis el pli u meins responsabels per ses affons spirituals e lur influenza. — Per vegnir tier siu intent ha P. Placi era empruau vias, ch'il dretg canonic lai buca tier, el ha era encuretg susteniment tier las autoriads civilas en caussas ecclesiasticas. Jeu viel numnar cheu la causa per via dil benefeci de Rumein. Schiglioc fuv'el in bien econom, el ha manischau bein sias caussas, quei ston ins schar, el ha buca donnegiau la claustra, plitost adina encuretg de schar anavos enzatgei: El plaida era surdlunder en sia brev a decan Dr. Steinhauser. In eclatant exempel ei tuttavie sia economia a Rumein. El decuors de dus onns ha el fatg leu in avanzament de passa 1500 flurins. Co el ei arrivaus tier tala fluriziun ei in legn. Jeu creiel ch'il benefiziat ded ussa vegni ualvess sin in semegliant prosperar economic, malgrad ch'el fa naturalmein sias caussas tut en uorden, cun sempladad e premura exemplarica.

Cun questas paucas lingias hai jeu constatau in causa, ch'ins astga buca ir suro tier P. Placi: la claustra haveva el scret en siu cor. E quei factum ei el stan de far emblidar e perdunar enqual de sia differenza ch'ei sefultschida neuaden amiez sia veta mintgaton temps.

Differenzas cullas pleivs.

Cheu san ins dir gia ordavon, che P. Placi ha giu bia hurschas cullas suprastonzas dellas vischnaucas e zuar perquei ch'el mava enqual ga stagn bia e stagn ditg pils cuolms entuorn e fuva aschia buca a casa per far la s. messa pil pievel. Il pievel haveva raschun de selamentar, ed igl era franc bi, ch'il pievel haveva desideri de saver assister alla s. messa. La s. messa ei l'emprema e la pli sublima causa dil spiritual, mo lezza dat a nus Niessegner! Mo il pader haveva era empau raschun, silmeins empau. Niessegner haveva dau ad el in special dun de perscrutar la natira ed encurir las bias cristallas. Ussa enqual ga san ins halt buca far quei senza stuer durmir sils cuolm, ni in summa esser naven da casa, sco per exempel tier in pli liung tur. Sch'el havess buca grad dispensau sesez bunamein jamnas ora, sch'enqual di havess ins schon astgau perdunar ad el e clauder silmeins mo in dils dus égls; pertgei per schliet intent schav'el buca ora la s. messa. Nus savein per exempel dil cass, cur ch'el ei staus silla Greina, nua ch'el ei manius ordaviert en in'altezia de 2424 m. s. m.. Da mesanotg ha ei entschiet a sentir freid las combas e la damaun sisu eis el lavaus si, sestendius e sescurlaus entochen ch'il saung ha puspei pudiu circular ellas combas durmentadas. E lu eis el ius giggins duas uras e mesa lunsch tochen giu Vrin per celebrar leu la s. messa, malgrad ch'el fuss buca staus obligaus de far messa. Sch'el ha tuttina purtau quei sacrifici ed ils strapazs, sche muossa quei sulet factum si, ch'ei stevi buca mal cun siu spért religios. Da l'autra vart astg'ins denton naturalmein buca emblidar: sin quella

moda fuva el buca ton survius per la pastoraziun. Esser pastur vul dir star vid sia montanera. Quei fuss forsa stau ina sligiazion, sche la claustra havess saviu schar sededicar el totalmejn mo a siu studi della historia naturala. Denton haveva la claustra buca quella existenza schi favoreivla, ch'ella havess saviu far quei. Perquei ha ei dau tscheu e leu enqual incap. A Sumvitg eis el staus mo in pèr meins caplon, suenter benefiziat a Rabiis, nua ch'el ha naturalmejn buca dau si siu sport ded ir pils cuolms.

Extraordinaris ei il cass cun Val, nua ch'el ei staus caplon naven dil december 1805 entochen igl avrel 1808. Da leu eis el vegnius a Pleif caplon. Mo siu comiau da Val ei characteristics. La pleiv, respectiv siu omnipotent magnat, president Gieri Vieli, leva nuota pagar ora tut il pader; ins haveva dumbrau ensemen ils dis de sia assenza e mess vitier ils cuosts de sia installaziun e tratg giu quei dal salari, ina summa de 70 fl. Quei ha leventau el pader tanienta alteraziun, ch'el ei buca senuspius de numnar il magistrat dil vitg in lader ed ils de Val in summa ina banda de laders. Naturalmejn che quei ei buca stau endretg de trer giu al pauper pader sin quella moda. Mo da tschella vart er'ei secapescha bein era tropo de dar da quels doctorats als fideivels de Val e lur magistrat. Caussas humanas — che cloman il proverbii: mo in tizun fa buca fiug! (Mira P. Pl. a Sp. Pieth XX!)

A Pleif havev'el fatg in cert vitalezi cun il plevon Christian Hansemann, il renomau humorist. Jeu tegnel che quels dus vegnevan o bein in cun l' auter. Denton ha ei buca cuzzau sgarscheivel ditg. Igl avat ha schau vegnir el a Cavardiras per saver intercurir in tec pli bein ina de sias scartiras — buca senza raschun. — Ei setractava da sia schinumada dissertaziun. In onn a Pleif e zaconts meins a Cavardiras, luscha eis ei vegniu il mument, ch'el ei sedicidius ded ir a Selva. Selva haveva fatg atras grevas caussas cullas lavinas. (Mira „Selva avon 100 onns“ da P. Baseli!) Che P. Placi ha saviu sesacrificar ded ir a Selva sut talas circumstanzias, ei ina qualitat dil bien pastur, che dat, sch'ei sto esser, sia veta per sias nuorsas. Arrivaus leu ils 22 de december 1809, ha el cuninaga giu caschun de scriver si notizias, che dattan perdetga della tema e horur, naschida era en il versau montagnard ed alpinist P. Placi, cun caschun de talas disgrazias. Aschia descriva el sez: „Ins sa buca descriver la consternaziun e dolor ch'empleneva il cor de tuts presents. Cuolms e vals resunavan dal plirar e bargir. Ed ei fuva ina ferdaglia, che las larmas schelavan vid la vesta.“ (Selva a. 100 onns“ pg. 34 e 36.) Igl ei clar, che P. Placi fuva era igl um per far il siu en tals cass de disgrazia. Co ei stat en quei grau, dian a nus las brevs d'engraziament a pliras auctoritads en num dil pievel de Selva. Siu plan era de translocar il vitg. Per quei intent ha el buca senuspiu de spluntar tiels pli aults magistrats e supplicau perfin la regenza cantonala per ina brev e recomondaziun agl imperatur Napoleon. Quei fuss ina vart della medaglia. E l' autra? Grad sco adina la part originala. Era cheu ha el puspei dau caschun de lamentar. Selva ei memia demaneivel dils cuolms, ch'in alpinist savessi star ruasseivels. Denter auter ha el era fatg turs sillas muntognas

dil Gotthard, turs de plirs dis assenza sulla Grimsel. Cheu a Selva er'el sestalliaus in tec pli malizius ed aveva scret en ualti libramein egl urari las obligaziuns ed ils dretgs dil caplon. Ch' il vitg de Selva ha reclamau e pretendiu che quellas notizias vegnien revocadas, san ins nuota sesmervigliar. En quei temps fuss el magari ius gnanc nuidis sco caplon a Breil. Mo encunter veglia digl avat mava quei tuttina buc. Denton ei tut aunc iu ora nuot aschi mal, P. Placi ei s'avanzaus e daventaus caplon a Sedrun. Ils Tujetschins stuevan pia aunc haver nuot aschi nuidis il pader. Mo era a Sedrun giavinavan ils „vegls cuolms grischuns“ cun lur pézza grischa e lur cuppas alvas leusi el serein azur. In di ha el schizun ughiau de pegliar per la mongia de siu principal e rabbitschau era lez tochen sisum il Cuolm Tgietschen (Oberalpstock). Quei tur ha el sez fatg treis gadas il medem onn. Da Sedrun ano ha el era fatg siu tur sul „Krüzli“, atras igl Uri, Sviz, tochen Nossadunnaun, ed aschia vinavon.

Cun pintga interrupziun, il temps de sia dimora en claustra, ha el puspei continuau culla pastoraziun ed ei vegnius caplon a Trun. Malgrad ch' el era leu empau pli ligiaus, restrenschius da mendras condiziuns, ha el tuttina aunc, ni forsa grad perquei, mussau bia buna veglia e spért d'iniziativa sco sociolog en tuts risguards. Ad el mava la miseria dil pievel veramein per cor, el scurlava buca tals quitaus giu da dies mo cun dir in pèr dultschs plaids de commiseraziun, sunder prendeva era grad la lavur enta maun per far las ovras correspondentas. Principalmein numn'jeu sias ideas e stentusas emprovas per ereger in spital pils paupers en combinaziun culla raccolta ord las minas de Punteglias. Ei era, quei astg'ins buca emblidar, il temps della miseria, igl onn della fom, 1817, nua ch'ei figevan paun cun borlas! Mo la caussa ha priu ina curiosa fin — naturalmein buca senza carplina culla suprastonza della vischnaunca de Trun, era pervia della casa-caplania, in secund object de questiu, che ha menau omisduas parts tochen avon la Curia.

En scadin cass ston ins renconuscher la gronda buna veglia de P. Placi de vuler mitigar la miseria dil carstgaun, sco p. ex. era sia iniziativa en favur dil Bogn Tenigia ella val Sumvitg muossa.

Vesend denton la cuorsa de bia caussas terrestras, di l'esperienza, che igl ei buca bien de semischedar en dapertut, schi bein sco ei po esser maniau, schi giustificau sco ei pudess forsa perfin esser ina ga ni l'otra; la pagaglia — quei vul dir gest il cuntrari — survegn il bia quel ch'ei vegnius cull' iniziativa.

Il mund ei in pagaminga!

Processiuns e firaus.

P. Placi di: „Igl ei ludeivel d'observar ils buns usits dils pardavons, mo aunc pli ludeivel de exequir quels sin dueivla moda ni trallaschar els dil tut. Ils sacrificis della devoziun ein a Diu plascheivels, denton astgan quels buca esser marschs e lavagai!“ Cun talas e semegliontas expectoraziuns eis el sefatgs malvesius tier il pievel, per part curdaus en discriedi — cun

e senza raschun. Abus ein endretg de censurar e misslar, mo sei il prighel ch'il carstgaun sa en fals cass far in pass pli lunsch ch'il necessari. La verdad teidlan ils pli biars carstgauns il pli nuidis, la regla ei gie quella, ch'il mund vul esser cuglienaus. Energicamein ha el era battiu encunter ils abus tier processions. Ed aschia ha el era demussau sia curascha ed independenta opiniun en auters graus. Per exempel di el: „Il survetsch divin public duei daventar l'ura fixa e cun devoziun, duei deton esser cuorts; pertgei ch'in liung survetsch divin fa donn als vegls ed als affons vid lur sanadad e fa gl'auter pievel murmignus e distracts.

Insumma duei in priedi buca cuzzar pli ch'ina mes'ura; pertgei quei ch'il spiritual sappi buca dir en quei temps per far capeivel e cuntentar il pievel, auda tier surabundanza ed impotenza dell'eloquenza e digl intelletg dil spiritual sez.“

Legend atras ses priedis — 23 de quels, screts da siu agen maun en flotta scartira, — els ein deponi ella biblioteca romontscha della claustra a Mustér — jeu saiel dir ruasseivlamein, che negin fetschi oz pli liungs priedis, che grad quels che P. Placi ha sez fatg. Il temps, nua che la dumengia purtava quasi reguladamein priedis de 5 e 6 quarts d'ura, ei daditg vargaus; probabel era quei in privilegi dils canonis. —

Il motiv pertgei ch'el vul cuort survetsch divin e surtut buca memia bia firaus, ei buca dil tut d'approbar. Il carstgaun della natira e spironta sauna raschun, igl um della medischina ed auters semeglionts, san era ir beinduras memia lunsch en quei grau. Senz'auter ston ins renconuscher la carezia materna della Mumma Baselia, siu grond risguard ch'ella pren surtut ozildi sils basegns ton generals sco regionals e sin quels de clamadas e specialas posizions dils cristifideivels. Sche P. Placi quenta perfin ora con che Tujetsch spargnassi, sch'els dismettessien 12 fiastas sigl entir onn, sche ston ins schon confessar, che quei suéri in tec de materialist, ch'ins po crer ch'ei vegni mess memia bia peisa silla natira e schau dad ina vart — en memia grond format — la benedicziun da surengiu. Schi pulit sco igl ei maniau „d'applicar quei spargn per scola e giuventetgna“, che fussi „pli nizeivel ed edificont che de far tieviamein oraziun, far mesa-fiasta e star lischents“, sco el di, sche ston ins tuttina accentuar ina caussa dell'esperienza: cun sminuir il bien, la devoziun, il firau, las fiastas religiusas, vegn il spért nuota pli concentraus, la devoziun tuttavia buca pli ferventa, sco ins sa far l'emprova de niev e constatar grad els temps presents. Quel che haveva mess pag in cavagl, ch'el sappi dir il Paternies senza distracziun, ha giu piars il pag; pertgei ch'el ha duront quei sulet paternies patertgau vid la questiun dil „cavester“. Ord quei seresultescha ei duas caussas. Quels che fan il bein oraziun ein buca quels che recloman, ch'il survetsch divin seigi memia liungs; gliez ei schon autras fiergnas. Sch'in grond signur della diaspora, in um studiau, ha detg inaga ad in plevon, ch'el haigi entschiet a star a casa e lu apostatau, perquei che siu plevon accompignavi il survetsch divin cun memia bia paternos, sche san ins

dir ruasseivlamein, che quei seigi ina paupra stgisa dil sventirau carstgaun, che ha mo vuliu cuvierer vi la plaga de sia olma ch'era gia ditg avon scursada. Curdar giud la cardientscha per posta ded in per paternos dapli — dat ei ina pli infama manzegna? Gie, igl ei ver, il paternies ei la caschun che tonts carstgauns daventan apostats, buca perquei ch'els stuessan dir memia biars, na, perquei ch'els dian memia paucs. Aber la secunda caussa, sch'ins ei strusch el stan de dir in sulet cun cumpleina devoziun? Quei ei buc il cass tier tuts carstgauns. Ei drova exercezi per saver far bein oraziun, ei drova in sogn per saver far liunga e biala oraziun. Cheu vala la directiva: far sias caussas cun tutta buna veglia, schi bein sco ins sa, dapli pretenda Niessegner buc. Ei secapescha che l'oraziun duei buca esser tiévia, las fiastas buca luvendis dil buzi! Quei ei clar! Pigl auter duei il program benedictin direger, la parola: „Ura e lavura!“ Ordavon va ed auda il plaid: „Ura!“ L'oraziun sto dominar. Lavur senza oraziun vala nuot. Tgei valan sis nullas senza in ded in ordavon? Grad ton sco la lavur senza il bien meini e ferventa, frequenta oraziun! Vulen sminuir l'oraziun en favur della lavur ei falliu. Per nuot di il pievel nuota quei ch'el di: „Dapi ch'ins fa pli pauc oraziun ed ha pli paucas devoziuns, dat ei pli pauc graun!“ Cheu ei la vusch dil pievel veramein la vusch de Diu. Quell'idea stoi jeu suttastrihar e sigillar cun il plaid de Diu: „Sch'il Segner baghegia buca la casa, lavuran adumbatten quels che baghegian ella.“ Quei vul dir, la lavur sto vegnir sanctificada dall'oraziun. Dapertut sto Dieus esser il grond factor, che dominescha e pauper quel che vul tagliar naven da ses dretgs. Il davos pass de schliatadad fa en quei punct il bolschevismus, che vul insumma ragischar ora tier la religiun era aunc il viv Diu sez. E la consequenza? Igl ei miseria terestra — miseria ed aunc inaga miseria, tala ch'ins sa buca descriver. Mira en Russia! La immensa crisa dil mument ei la purgina, che dariva dal suffel criu ch' il bolschevist flada dalla Russia ano. —

P. Placi a Spescha ha censurau ils abus — cun tutta raschun; grad quei ei la lavur dil bien pastur, ch'ins sa comparegliar cun in hortulan. Sco il hortulan sto dar adatg sil zarclem e trer ora quel cun ragisch e tut, sinaquei che quel creschi buca si e stinschenti vi la buna jarva, il bien fretg della tiara — il zarclem crescha pli spert e bia pli tgunsch che la salin — aschia sto il pastur dellas olmas observar e dar adatg sin abus e vezzis, censurar quels e trer els ord il cor dil carstgaun, era sch'el resca d'anflar opposiziun, malaveglias e perfin persecuziun. P. Placi ha veramein buca temiu la persecuziun ed era buca mirau sin ses avantatgs. Perquei merett'el tut laud e gronda renconuschientscha. Encuntercomi, sias proposiziuns ariguard scursanir devoziun e firaus ein de prender cun grano salis (= cun tutta precauziun!), ni meglier detg, surschar quei alla bia pli veglia ed experimentada e bia pli sabia Mumma Baselgia, che „sa sezza con tard ch'igl ei.“

Per dir che nus essen ussa grad tiels firaus e tier las processions, lein nus era grad dar in'egliada viaden ses priedis.

Arrivaus ad Innsbruck, ella claustra dils paders servits, la destinaziun de siu viadi deportativ, savevan quels paders buca capir, ch'in benedictin dil Grischun vegni menaus aschi lunsch e cartevan senz' auter ch'ei stoppi settractar dad in pli grond malfatg. Nunhavend scartiras e mussaments, ha il Priur della claustra giu scrupels de schar exequir el las funcziuns sacerdotallas; schon da gliez temps mav'ei par'ei entuorn tals che sedevan ora per spirituals a fuvan buca spirituals, sunder scrocs. Aschia ha P. Placi giu grond fastedi, sco jeu hael giu menzionau pli baul. Mo el ei seviults tier ils auters depurtai e supplicau lezs per in attest en scret, ch'el seigi veramein in pader benedictin, de Mustér, haigi perdegau e pastorau, ch'el seigi pia veramein in spiritual. Quella brev ch'el haveva giu scret lu cun quei intent, era avon entgin temps en possess de sigr. pres. Capaul a Lumbrein, mo ussa en possess della claustra. Per dar ina cuorta survista, nua el ha perdagau e pastorau ils temps avon siu exil ad Innsbruck, lasch'jeu grad metter cheu sia brev tudestga; el sez sa quei il meglier de tuts.

La brev: „Der Herr Pater Prior hat sich endlich dahin verstanden, dass wenn die Herren Bündner, welche hier sind, bezeugen können, dass ich ein Priester aus dem Benedictiner Kloster Disentis seije — dass ich gepredigt habe — und dass ich zur Seelsorge ausgesetzt worden seije — wie ich selbst dafür ausgegeben habe — und überhaupt, dass ich ein wahrhafter Priester seije, so wolle er selbst zum Herrn Decan gehen und trachten, dass ich Messe lesen könne. Somit bitte ich Sie, recht viele Stimmen für mich zu sammeln und selbe baldigst dem Herrn Prior zu übergeben.

In vier Hochgerichte hab ich geprediget — zu Fellers in der Grub — zu Seth in Ruis — zu Rumein, Vignogn, Surin, Vrin und Pizatsch in Longnizerthal — und allenthalben zu Disentis.

Im Kloster war ich ausgesetzt zum Beichthörer — zu Trons bei der Mutter Gottes, wo ein grosser Zulauf von Volk ist, mehrere Jahre — als Pfarrherr oder Seelsorger hab ich in Ruschein, Trons, Medels und Vrin gedient, das ist, in Abwesenheit der Pfarrherrn.

Mithin bin ich auch ad curam animarum — das ist zur Seelsorge ausgesetzt gewesen, somit bin ich ein wahrhafter Priester, wie Sie es selbst, gehört, gesehen und vernommen habend, bezeugen können.

P. Placidus.

N. B. Auch die Herren Reformirten können dieses bezeugen — als der Herr Pfarrherr Pol, der General Planta, der Corai von Waltensburg.“

Nus havein aunc in tshuppel de ses priedis, ch' ein screts cun stupenta scartira fetg characteristica, priedis bein legivels e bein conservai. Per saver dir exact co il pader perdegava, havess ins era munglau udir el; pertgei il spért, igl agen, propi la persuna sezza semuossa pér el plaid viv. Gliez fuss naturalmein enzatgei auter. Aschia vul il pareri sefundar mo sin quei ch'el ha schau anavos ner sin alv. E perfin da gliez vi jeu mo dar ina emprova.

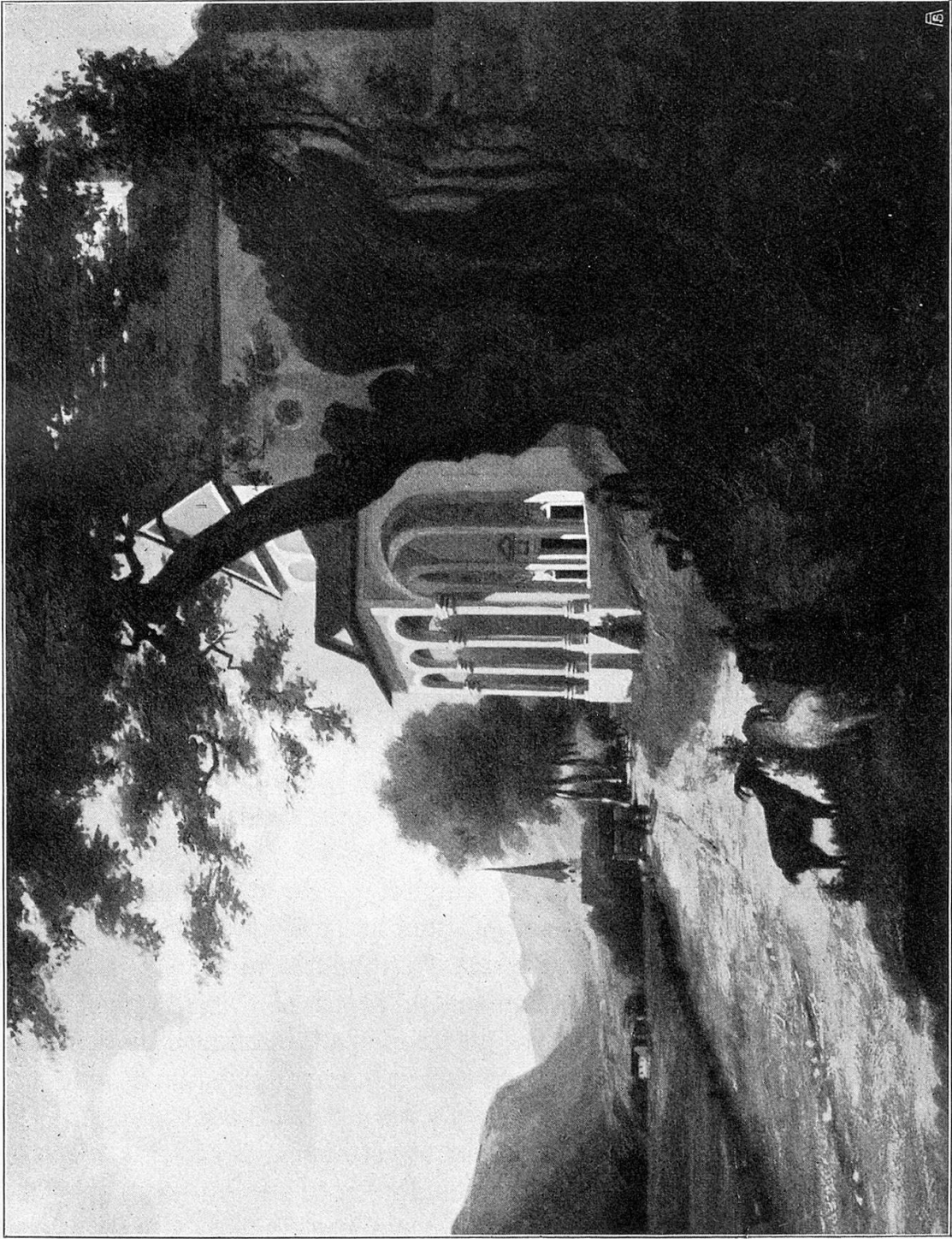

Foto. da Dr. P. K. Hager tenor in desegn de 1830 circa.

Il vegl Ischi de Trun.

Perdegau ha el ualti dapertut, era per tudestg, per ex. a Wassen el ct. Uri cun caschun della fiasta de s. Gagl. Ord quei san ins concluder, ch'el haveva premura per il salit dellas olmas; pertgei ch'el senuspeva era buca dals logs ils e pli pigns ed ils pli allontanai. El udeva buca denter ils speculants che miran mo sils logs ils pli gronds e pli festivs.

Il baghetg de ses priedis era sempels: in exordi, εμπrem e secund pugn ed ina peroraziun. Per enqualin dils priedis — quels ch'eran pli liungs—fagiev'el in extract. Igl ei fatg interessant de leger atras in ni l' auter de quels manuscrets. Per ex. il priedi fatg 1803 a Pleif, 15 paginas liungs, tractescha ina materia che lai sclarir siu pareri sur patria, politica, uiara ect. Il text della s. Scartira ei: *Laudemus viros gloriosos et parentes nostros. Corpora ipsorum in pace sepulta sunt in generatione sua . . . et nomen eorum vivit in generationem et generationem.* „Tgi ein quels,“ entscheiva el en, „dils quals lur ossa ruaussa en pasch, e lur num viva da generaziun en generaziun? Els ein nos pardavons, nos generus pardavons, ils quals han dau lur veta gl'onn 1499 per religiun e libertad e per ils quals vegn oz fatg in annual perpeten.“ etc. —

1809 ils 21 d' uost ha el giu fatg in priedi cun caschun dil Capetel a Medel-Platta avon ils rev. capitulars e tut il pievel. Siu motto fuva: „Ord lur fretgs vegnis vus ad enconuscher els“. Ell'emprema part plaid el dal spiritual-esser, ella secunda dal pievel. Denter auter fa el era enconuschent il pievel cun ils cass, che vegnan ed eran gia vegni tractai els differents Capetels. In interessant cass ei quel ch'era vegnius daus dal „Reverend Segner pader de Danis“: la questiu „dils hingiarts de notg“. Il predicatur descriva ils votums dil Capetel e lu las stgisas ed ideas della giuventetgna. Lu dat el sez la decisiun el priedi e muossa la via cun ils sequents plaid: „Tgei duei jeu dir sur da quei? Jeu saiel strusch vegnir ora cul plaid e stoiel pesar scadin de quels, avon che metter els sin mia lieunga e sai mez buc, sch'ei vegnan interpretai en bein ni en mal. Jeu less buca offender vus stimada giuventetgna, aunc meins miu rev. auditori, surtut buca miu Diu e per consequenza de quei dig'jeu: schegie che vossa defensiun ei per part raschuneivla, sch'ei ella tuttina buca sufficienta ch'ella pudessi stgisar ora ils hingiarts de notg, pertgei vus saveis bein avunda de vusezzi contas gadas vus essas vegni tentai leu, contas gadas seballontschai e curdai, mo vus saveis aunc buca contas gadas vus veis dau caschun a vossa comparta de puccaus; vus saveis cons scandels e debats igl ei daventau en quei, contas ingiurias vus haveis commess e con savens vus haveis frequentau finiastras ed escha e cheutras disturbau il ruaus public e per consequenza san ins buca tolerar ils hingiarts ni ir a vitg de notg. Igl ei la veglia de Diu, che vus dismetteies quell'isonza, igl ei il pietus gargiament de quels reverendissims spirituals e mia gronda supplica. Sch'ei sto esser iu tier mattauns, sche mei da di, e sche vossa innocenza duess aunc esser en prighel, sche segirei quella cun la preschientscha de pietusas persunas. Maridar ei lubiu, mo murar ei prigulus, cunzun de notg e persuls.

Lein aunc metter il cass, ch'ent' il hingiart de notg daventassi negins puccaus turpigius, sche po el tonaton buca vegnir toleraus e per questas raschuns: Dieus ha scaffiu ils dis per luvrar e las notgs per ruassar. Quei uorden disfigeis vus. Tuttas naziuns e tuts pievels han il dretg de pretender il ruaus de notg e vus disturbeis el. Tuttas casas ein da notg auctorisadas da spiuns e disturbaders, e vus esses quels che figeis quei mistregn. Tuttas personas han il dretg de buca vegnir surmenadas, e vus esses quels che surmeneis ellas — tuts vus giuvens de hingiarts muris, e tuts vus stueis suspirar sin pugn de mort de vos hingiarts de notg, sche vus leis metter en segirezia vies salvament. Spargnei pi'ussa ils hingiarts de notg, sche spargn'ei era de schemer sin pugn de mort.“

Il plaid „hingiart“ dariva matei dal tudestg, igl ei il renomau ir a mat-tauns, ni meglier detg il disfamau ir per finiastras ed escha e far barlot e caneras duront la notg. En tgei igniv de viasps el ha pegliau viaden cheu, san ins. Aber el ha fatg sia obligaziun.

Il salari per il spiritualessar.

In'otra caussa che ha leventau ils spérts movibels ei stau sias novas ideas e pretensiuns davart il salari per il spiritual. Cheu eis'ei iu sco cur ch'il commissari de taglia vegn en la tiara. In pur ha giu detg ina ga, sch'el savessi curche quels treis (il commissari e ses 2 gidonters) vegnessien, ei caziassi de metter ina bumba sut la pun della via nova en. Ils biars carstgauns pagan nuidis, buca mo quels ch'han nuot ni pauc, perfin quels che han bia. Aschia dat ei questiu sil mund, ils advocats ed auters ston tudi currir per las vias cun lur tastgas sut bratsch e mintgaton sloppa enqual bumba. Sentelli, ch'ei ha era dau enqual explosiun, cur che P. Placi ei vegnius cun damondas de quella materia. El sez di: „Il spiritual, che vul viver per sias obligaziuns, siu stan e sia clamada, duess buc'esser cargaus cullas occupaziuns dell'economia, schiglioc pass' el ord siu stan e daventa in pur, ni in marcadont, ni omisdus ensemen.“ Perquei ha el fatg ina proposiziun cun risguard sil spiritualessar sco sil pievel. Ord sia tabella ch' el ha tschentau si per proponer il salari de plevons e caplons, san ins concluder, ch' el intendeva amegliurament della posiziun dils caplons sin donn e cuost dil plevon. Quei fuva era ina via. Ins po aber capir, ch' il plevon vegn ad esser seresentius e serescudius per siu dretg. Plinavon scriva el: „Scadin spiritual duei haver ina casa vengonza de siu stan ed in pulit curtgin. La cuschiniera cultivescha il curtgin ed ha quitau pil gaglinam; il spiritual retila dal curtgin las verduras. El drova ses daners per viver, in ton daners per nizeivels cudischs e las nezessarias mobillas... Ils spirituals ch' ein aschia libers da quels quitaus, san sededicar dil tut a lur uffeci e lur clamada e daventan ventireivels cun lur cristifideivels“. Fetg pulit, ed jeu mettel mo vitier quei ch'ei statuiu dapi melli onns! „Mintga luvrer ei vengonz de sia pagaglia!“

Il divertiments della giuventetgna.

Per quels ei P. Placi in special advocat. Descrivend las differentas sorts de divertiments della giuventetgna de Tujetsch, numnadamein: bagordas, matinadas, better schibas, pushegns e saltadas, semuoss'el oravontut sco entusiasmau defensur dil saltar. Il saltar seigi in art sco il maliar, far poesias e far musica. Havend il pievel il sentiment che quels divertiments seigien tuttina buc il ver, vegnevan ei beinsavens scummandai dalla vischnaunca anô. Tschels onns figievan ils tiers selvadis beinduras gronds donns, ils uors e lufs. Vegnevan quels donns memia zun gronds ni memia frequents, sche considerav' il pievel quei per in castitg de Diu. Aschia stueva il levsenn della giuventetgna star neu sco caussa culponta ed il scammond vegneva dal pievel sez. Quei era buca mo a Tujetsch il cass, era a Medel fuv' ei il medem, sco igl archiv parochial de Platta plaida aunc oz. Sur da quei di P. Placi: „Sut il pretext della cardientscha blaua, ch' igl uors seigi vegnius ella vallada ed attachi ils tiers per quella raschun (pervia dils divertiments), han ins fatg la malraschuneivla conclusiun: igl uors stoppi calar si d'attacar ils tiers e fugir ord la val schi spert ch' ils divertiments calien si. Per quei han ins dismiss il saltar ed ils divertiments dil scheiver: las matinadas. Mo quei era in tup e crudeivel proceder. Igl uors ei buca vegnius ella val per quei che la giuventetgna ei legra; el vegn era buca a bandunar la val per quei che la giuventetgna ei ussa tresta. U che la preschientscha digl uors e siu donn ch' el fa ei in castitg de Diu, ni ch' igl ei in schabetg tut natural. Fuss ei l'emprema caussa, sche havessen tuttas classas de habitonts de purtar il sac de penitienza, per volver naven il castitg; fuss ei la secunda caussa, sch' era il scammond senza valetta...“ —

En quei grau lein nus dir mo quei: innocents divertiments che van buca sur ils tiarms della undreivladad ora e che daventan cun miet e masira a dretg temps ed el dretg uorden, vegnan buca scummandai. Ei dat aber certs temps pli serius, sco per ex. duront l'uiara mundiala, nua ch' igl era commensurau de serestrenscher era en caussas lubidas, sco ei vegneva era recumandau cun compleina raschun da nos uestgs. Daveras raquentan ils vegls, che era ils umens ch' udevan buca tier la giuventetgna, figievan beinduras tochen in'entira jamna scheiver — e las vaccas savevien burlir vid la cadeina sper il pursepen vit! En tals e semegliants cass astg'ins schon considerar il donn digl uors per castitg de Diu. Ins seregordi, per duvrar in exempel della s. Scartira, dils uors che han scarpau ils 42 affons, che sgo-miavan Eliseus! Dieus ha biaras vias per dar la torta als carstgauns.

* * *

Alla fin de questa pintga lavur vi jeu repeter quei ch' jeu haiel giu detg all'entschatta: „Buca esser in derschader ni truader.“ Nus anflein bia bunas qualitads vid P. Placi sco pader: sia attaschada carezia e lavur per la claustra, dasperas l'umbriva: sia memia pintga capientscha per il ver spért della

veta monastica. Sco pastur ha el prestau bia buna lavur era per il beinstar terreste e giu muort siu character fetg original enqual differenza.

Seregurdond dad el, cun caschun de siu giubileum — igl ei gia 100 onns dapi sia mort, — seregurdein nus era da siu giavisch de buca vuler truar memia rigurus sias scartiras ed insumma el sez.

El ruaussi en pasch tier il Segner
e vivi en buna memoria tiels carstgauns!

G. Batt. Sialm plev.

Litteratura.

1. „Pater Placidus a Spescha, sein Leben & seine Schriften“ von Prof. Dr. Fried. Pieth, Prof. Dr. P. Karl Hager & P. Maurus Carnot.
2. „P. Placidus a Spescha.“ Christian Caminada, Schweiz. Rundschau 1916/17, Heft 1 & 2
3. „Album Desertinense,“ P. Adalgott Schumacher O. S. B.
4. „Selva avon 100 onns“ da P. Baseli Berther O. S. B.
5. „Illustriertes Bündner Oberland“ von Dr. Chr. Tarnuzzer & Prof. I. C. Muoth.
6. Manuscret: 23 priedis de P. Placi a Spescha.
7. Testament de siu Augsegner, daus a Sr. Pieder Joseph Spescha de Crestas gl'onn 1825.“ (Manuscret)
8. Brev de P. Placi a Spescha a R. Sgr. Decan Dr. Theol. Jodocus Liberatus Steinhäuser, plevon a Rueun. (Original en mauns de Dr. med. A. Tuor-Steinhäuser, Glion.)

Per evitar ina fatscha memia scientifica, per buca spuentar il sempel lectur e schar al calender siu character popular, hai jeu schau dad ina vart ils schinumnai „pedals“, abstrahau da pli bia citats e remarcas precisontas, caussas ch'ei schiglioc necessarias. Igl ei sufficient d'indicar mo la litteratura per quels che vulan encutir in pli detagliau sclariment.

P. Placi a Spescha e la fiasta centenara della Ligia Grischa 1824.

Avon ca 20 onns ha il nunemblideivel P. Baseli Berther p. m. giu la ventira de scuvierer duas fetg interessantas canzuns romontschas ord la pleva de P. Placi, che quel veva giu fatg silla modesta fiasta centenari de 1824 a Trun. P. Placi ei era staus igl organisatur della fiasta, in fatg che muossa danovamein ch'el era in bien patriot. All'ocasiun de quella modesta fiasta, ha el capiu d'inflamar ils purs romontschs per lur liber tschespet artaus dals perdavonts.

Davart il bi decuors della fiasta sezza, san ins leger els organs romontschs per la fiasta centenara de 1924. Per era mussar la poesia, pli-tost schetga, de P. Placi, suondi cheu la canzun, ch'ils buozs pigns e pli gronds han cantau sco merlotschas giud la roma digl Ischi vegl, ferton che nos urats ed uratas schavan gustar lur marendas pridas cun els ellas valischas e bulschas, emplenidas cun puolpas, andutgels, caluns nuorsa, manetschs e spinals. Era il vin valtrina curevi quei di ord breles ad incontin: